

KS. WŁADYSŁAW GŁOWA

KRAKOWSKIE OFICJUM RYMOWANE O ŚW WACŁAWIE
„BEATUS VIR QUI SUFFERT TENTATIONEM”
JAKO PRZEJAW JEGO KULTU

Św. Wacław (907-935), książę czeski, żył w czasach, kiedy wiara chrześcijańska w Czechach nie była jeszcze ugruntowana. Po śmierci swego ojca, Bratysława, z powodu małoletniości nie mógł jeszcze sprawować rządów. Czyniła to w jego imieniu jego matka, Dragomira. W tym czasie dało o sobie znać stronnictwo pogańskie. Owocem krwawej reakcji była m.in. męczeńska śmierć św. Ludmiły, wdowy po Bożywoju, a babki św. Wacława. Rządy w Czechach obejmuje Wacław od 925 r., a wraz z tym religia chrześcijańska cieszy się prawdziwą wolnością. Sam zaś książę staje się wprost idealnym wzorem władcy chrześcijańskiego. Jednakże w 935 r. (lub w 929) zostaje zamordowany na polecenie swojego brata Bolesława. Od razu został uznany za męczennika. Był i jest głównym patronem Czech. Również w Polsce – razem ze św. Wojciechem, Florianem i Stanisławem – był przez całe wieki jednym z głównych patronów. Szczególnym zaś miejscem jego kultu był Kraków, a przede wszystkim katedra krakowska. Jednym z przejawów jego kultu są dwa oficja rymowane: jedno oryginalne, skomponowane w kręgu krakowskim – „Beatus vir qui suffert tentationem”, a drugie – „Adest dies laetitiae”, znane również w innych krajach, a szczególnie w Czechach, ojczyźnie św. Wacława.

W Liturgii Godzin o św. Wacławie w najstarszych kodeksach przedtrydenckich wykorzystywano najpierw teksty liturgiczne wzięte z formularzy wspólnych o jednym męczenniku. Taką praktykę stosuje brewiarz krakowski z poło-

wy XIII wieku, w którym św. Wacław ma własną jedynie modlitwę i antyfonę do „Magnificat” w I Nieszporach, a odnośnie do pozostałych tekstów zamieszcza tam uwagę: „Antiphones, lectiones cum resp. de uno martyre”¹ Tak samo było we Wrocławiu², u augustianów³, cystersów⁴ i na Warmii⁵

W miarę rozwoju kultu św. Wacława teksty brane z formularza wspólnego o męczenniku starano się zastąpić twórczością własną. Te elementy własne to przede wszystkim antyfony, responsoria, hymny i lekcje hagiograficzne. Spośród nich zaś zespół antyfon i responsoriów tworzył tak zwane oficjum rymowane.

Pojawienie się oficjów rymowanych należy łączyć z połową wieku IX i początkiem X. Miejscem zaś, na którym ten rodzaj poezji religijnej rozwijał się najpierw, był zapewne któryś z klasztorów Francji lub z pogranicza francusko-niemieckiego⁶ Ta forma sprawowania służby Bożej została rozpowszechniona głównie dzięki franciszkanom w pierwszej połowie XIII wieku⁷

Treścią oficjum rymowanego jest materiał wzięty z żywota danego świętego. Zazwyczaj inny wątek przewija się w antyfonach, a inny w responsoriach⁸ Pełne oficjum rymowane tworzą: pięć antyfon do psalmów, responsorium i antyfona do „Magnificat” (Pieśń Najświętszej Maryi Panny) w I Nieszporach; antyfona do „Nunc dimittis” (Pieśń Symeona) w Komplecie; w Matutinum (obecna Godzina czytań) – invitatorium, po trzy antyfony i po trzy responsoria w każdym z Nokturnów oraz „versus sacerdotalis”; w Laudes (Jutrznia) również pięć antyfon do psalmów, responsorium i antyfona do „Benedictus” (Pieśń Zachariasza) oraz w II Nieszporach antyfona do „Magnificat” (Pieśń Najświętszej Maryi Panny).

¹ Kraków: Biblioteka Kapitulna (KrKap) rkps 33: Breviarium Cracoviense 1254/ 67 i 1320/94 – dalej: KrKap 33.

² Wrocław: Biblioteka Uniwersytecka (BUWr) rkps R 3061: Breviarium, kon. XIV w., z kościoła paraf. św. Elżbiety we Wrocławiu – dalej: BUWr R 3061; BUWr rkps IF 405: Antiphonarium z XIII w., pochodzenia cysterskiego – dalej: BUWR IF 405; BUWr rkps R 503: Antiphonarium z XIV w., ze Śląska – dalej: BUWr R 503.

³ Kraków: Biblioteka Jagiellońska (BJ) rkps 2329: Breviarium erem. S. Augustini, kon. XIV w., używany w 1555 r., klasztor św. Katarzyny w Krakowie – dalej: BJ 2329.

⁴ Kraków: Biblioteka Cystersów w Mogile (MogCyst) rkps 610: Breviarium Cisterciense, 1412 r., Mogiła – dalej: MogCyst 610.

⁵ Breviarium Varmiense magna cura ac diligentia castigatum. Coloniae. M. Cholinus 1581 r. – dalej: BrevVarm 1581.

⁶ B. Gładysz. *O łacińskich oficjach rymowanych polskich źródeł średniowiecznych*, Lwów 1933 s. 5.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

Krakowskie oficjum rymowane o św. Waćławie „Beatus vir qui suffert tentationem” jest godne zarówno zaprezentowania, jak i omówienia, gdyż zostało ono przez autora niniejszego artykułu odnalezione w krakowskich przedtrydenckich księgach liturgicznych i do tej pory nie było jeszcze nigdzie opublikowane.

Zanim jednak w takim zakresie tekstowym oficjum rymowane weszło do brewiarzy krakowskich, najpierw pojawiły się w nich tylko jego pewne elementy.

1. PIERWSZE TEKSTY RYMOWANE WŁASNE W OFICJUM ŚW. WAĆLAWA

Najstarszy brewiarz krakowski z lat 1254/67 podaje na „dies Natalis” – na dzień liturgicznego wspomnienia św. Waćława – wszystkie teksty z części wspólnych o jednym męczenniku z wyjątkiem modlitwy i antyfony do „Magnificat” w I Nieszporach o następującej treści: „Corde et lingua rogamus te, sancte Wenceslae, adesto plebis catholice”⁹ Z takim samym przeznaczeniem niniejsza antyfona jest jeszcze zamieszczona w brewiarzu krakowskim z około 1443 r.¹⁰, a brewiarz wrocławski z XV wieku przeznacza ją na „dies Translationis” – przeniesienia relikwii św. Waćława¹¹

Brewiarze krakowskie z XIV¹² i XV wieku¹³ powyższą antyfonę umieszczają w Komplecie jako antyfonę do „Nunc dimittis” Natomiast XIV-wieczny brewiarz z klasztoru Cystersów w Kamieńcu Żąbkowickim przeznacza ją dla kantyku „Magnificat” w II Nieszporach¹⁴

Omawiana antyfona była prośbą – wypowiedzianą sercem i ustami („corde et lingua”) – skierowaną do św. Waćława, aby przyszedł z pomocą ludowi katolickiemu. Antyfona ta nie była skomponowana jedynie dla św. Waćława. Spotykamy ją również – ze zmianą imienia z Waćław na Wojciech oraz z zamianą „adesto” na „memento” – w wotywnym sufragium o św. Wojciechu.

⁹ KrKap rkps 33.

¹⁰ BJ rkps1258: Breviarium Cracoviensae, 1456/70, Kolegiata św. Anny – dalej: BJ 1258.

¹¹ Kraków: Biblioteka OO Dominikanów (KrDom) rkps 4/XV.38/: Breviarium Wratislaviense, poł. XV wieku – dalej: KrDom 4/XV 38/.

¹² BJ rkps 1255: Breviarium Cracoviense z 1399/1405 r. Kolegiata św. Florianiana – dalej: BJ 1255.

¹³ KrKap rkps 29: Breviarium Cracoviense z 1436/50 r. – dalej: KrKap 29; BJ 1256; KrCzart 2780; BrevCrac 1494.

¹⁴ BUWr IQ 243.

2. KRAKOWSKIE OFICJUM RYMOWANE „BEATUS VIR QUI SUFFERT TENTATIONEM”

Wśród krakowskich ksiąg liturgicznych pierwszą, która wymienia oficjum rymowane „Beatus vir qui suffert tentationem”, jest antyfonarz krakowski z ok. 1320 r.¹⁵ Niniejsze oficjum ma wszystkie teksty rymowane własne, z wyjątkiem antyfon do psalmów w I Nieszporach, które są wzięte z tekstów wspólnych.

I NIESZPORY

Antyfony do psalmów:

1. Beatus vir qui suffert tentationem, qui cum probatus fuerit accipit coronam vitae quam repromisit Deus diligentibus se.
2. Stola iucunditatis induit eum Dominus et coronam pulchritudinis posuit super caput eius.
3. Iustum deduxit dominus per vias rectas et ostendit illi regnum Dei et dedit illi scientiam sanctorum: honestavit illum in laboribus et complevit labores illius.
4. Hic est vere martyr qui pro Christi nomine sanguinem suum fudit: qui minas iudicum non timuit, nec terrene dignitatis gloriam quesivit, sed ad coelestia regna feliciter pervenit.
5. Iste cognovit iustitiam alleluia: et vidit mirabilia magna et exoravit altissimum: et inventus est in numere sanctorum.

Responsorium:

Magnam nobis confert iocunditatem et eternitatis felicitatem Wenceslai victoris et martyris. Mors triumphalis.

W O preciosa est in conspectu Domini mors sanctorum eius.

Antyfona do „Magnificat”:

Gloriose Dei martyr Wenceslae / Pro nostris peccatis intercedere dignare /
Et in tuo semper vigilantes obsequio / ad Dominum tuo mereamur frui
suffragio.

¹⁵ KrKap rkps 52: Antiphonarium Cracoviense de sanctis z około 1320 r. – dalej: KrKap 52.

KOMPLETORIUM

Antyfona do „Nunc dimittis”:

Corde et lingua rogamus te...

MATUTINUM

Invitatorium:

Gemina corona tuos tua Wenceslae coronet.

I NOKTURN

Antyfony do psalmów:

1. Wenceslaus linea generis preclarus / praerogativam generis sui moribus decoravit.
2. Quia servire Deo regnare est: maluit Christo servire in timore, quem deliniri labentis mundi amore.
3. Sprenens itaque inanem gloriam / et feliciter tendens ad eternam / susceptorem suum Jesum se contemplo secutus est.
W Gloria et honore coronasti eum Domine...

Responsoria:

1. Wenceslaus ad epulas invitatus / non epulis sed Deo confortatus: / Instantis mortis pericula non expavit.
W Quia huius mundi vitam: non vitam sed umbram mortis reputavit. Instantis...
2. Unxit te martyr beatus Deus, Deus tuus oleo exultationis et leticie cum principibus tuis. Felici stola adornans te.
W Propter veritatem et mansuetudinem et iustitiam quam constanter operatus est. Felici stola...
3. Martyr Dei corpus suum afflixit ieiuniis affecit vigiliis stratum conscientie lachrymis rigavit. Pane doloris mentem suam refecit.
W Ut placeret Deo in regione vivorum. Pane... Gloria...

II NOKTURN

Antyfony do psalmów:

4. Insudans laboribus sacrificiorum mense Christi ipse tandem sacrificium Christi futurus.

5. Nocte in orationibus agebat pro vigilem: diem bonis operibus Deo placabilem reddens se omnibus acceptabilem.
6. Lasciviam corporis loris arcebat virtutum: gemens suum incolatum ad celestis proprie anhelabat reditum.
W Posuisti Domine...

Responsoria:

4. Beati viri corpus ictu ensis fraterni traditur corruptioni a quo beata anima traditur eterne vivificationi.
W Propter hoc exultat anima eius cum Domino et caro requiescet in spe glorificationis. A quo beata anima...
5. Quem figurat Abel primus, imitatur Abel novus Christi factus hostia. Dum triumphat laureatus madens rore sanguinis.
W Mortem enim quam Salvator dignatus est pro omnibus pati: hanc ipse reddidit Salvatori. Dum triumphat...
6. Magnam nobis confert iucunditatem et eternitatis felicitatem Wenceslai victoris et martyris. Mors triumphalis.
W O preciosa est in conspectu Domini mors sanctorum eius.

III NOKTURN

Antyfony do psalmów:

7. In Domino Deo fiducia eius: et psie gressus eius dirigebat, quia viam eius acceptabat.
8. Sine macula beatus Wenceslaus Salvatorem suum secutus est: et quia operatus est iustitiam, coronam iustitie adeptus est.
9. Quoniam desiderio anime eius non fraudasti eum, in salutari tuo exultat vehementer.
W Magna est gloria...

Responsoria:

- 7 Magna est multitudo dulcedinis tue Domine, quia meruit Wenceslaus tuus martyr fuso sanguine. Vitam temporalem mutans in eternam hodie.
W Ut inhabitet in domo Domini: quia qui inhabitant, sunt beati. Vitam temporalem...
8. Adsit devote plebi frequentia celebrare festa solennia martyris inclyti Wenceslai celebrare temporaliter quo gaudeat eternaliter. Et vivat feliciter.
W Ut apud Deum eius obtineat patrociniis quod mens pia votis affectat intimis. Et vivat feliciter.

9. Hodie beatissimus martyr trahe a carnis exutus de naufragiis huius mundi ereptus. Ad portum eterne salutis applicuit.

W Et factus est in pace locus eius et in Sion habitatio eius. Ad portum...

Gloria...

W Ora pro nobis sancte Wenceslae...

LAUDES

Antyfony do psalmów:

1. Virute indutum superindue Christi decore.
2. Jubilat inde polus, iubilet inde solum.
3. Ad te qui vigilat, Deus hac de luce triumphat.
4. Te Deus omne tuum te benedicat opus.
5. Organa iuncta choris, concordia cordis et oris, cor concors ori, cymbala sive chori.

Antyfona do „Benedictus”:

Wenceslaus potas celi nos capere dotes: instrue daque tui / prosperitate frui.

II NIESZPORY

Responsorium:

Castus mente et corpore / docens verbis, opere / Venit ad martyrium: quare mortis tempore / quod sitiuit summopere, triplex tollit praemium¹⁶

Antyfona do „Magnificat”:

Laus almae sit Trinitati / Et gratiarum actio eius immense pietati / Que in tripharia / Ymno quadripharia / Orbis pertitione ex omnibus tribubus / Et linguis unum corpus / Conficit Ecclesiae / De cuius clara, filiorum genitura / Inter alios tanta martyre procreatus / Excelentissima Bohemice gentis nobilitate / Processit oriundus / Beatus vir Wenceslaus / Quem frater male germanus / Invidus et saevus / Ut Cain Abelem olim effecit martyrem¹⁷

¹⁶ Kraków – Muzeum Narodowe: Zbiory Czartoryskich (KrCzart) rkps 2780: Brewiarz krakowski z ok. 1500 roku – dalej: KrCzart 2780. Brewiarz ten ma niniejsze responsorium poszerzone o następujące słowa: „preses miles Wenceslaus / dux Bohemice gentilis / fide firmus et sincerus consolator et adiutor mucrone cesus pro quo tullit praemium”

¹⁷ KrKap rkps 28: Breviarium Wratislaviense z około 1400 r., używany w Krakowie – dalej: KrKap 28; brewiarz ten zamiast „Et gratiarum actio” ma: „Et gratiarum actiones”

Dokładna analiza niniejszego oficjum rymowanego pozwala stwierdzić, że znajdują się w nim przede wszystkim prawdy natury ogólnej o św. Wacławie i tylko drobne szczegóły z jego „Żywotów” (Legendy).

Antyfony i responsoria Matutinum (obecnie Godzina czytań) wszystkich trzech Nokturnów mówią najpierw o przymiotach ducha Świętego Męczennika, ukazując go jako wielkiego ascetę. Dowiadujemy się zatem, że św. Wacław obiera służbę Chrystusowi, a nie ułudną miłość przemijającego świata, gdyż służba Bogu jest królowaniem (2. ant. I Nokturnu). Naśladuje zaś Chrystusa do tego stopnia, że gardzi prózną chwałą, ma w nienawiści siebie (3. ant. I Nokturnu), noc spędza na modlitwie, a dzień na praktykowaniu dobrych uczynków (2. ant. II Nokturnu).

Wśród cnót, którymi wyróżniał się Książę czeski, na pierwszy plan wybijają się sprawiedliwość, prawdomówność, pokora i wielka ufność Bogu (2. resp. I Nokturnu i 2 ant. III Nokturnu). Cnoty te były u niego prawdziwym biczem na swawolę ciała (3. ant. II Nokturnu). Oprócz tego Święty Patron, dręczył swe ciało postami, czuwaniami, włosiennicą i wylewanymi łzami. A dla pokrzepienia ducha miał „chleb cierpienia” (3. resp. I Nokturnu).

Prowadząc tak cnotliwe życie, gdy był zaproszony na ucztę, nie przywiązywał wagi do potraw, gdyż był całkowicie „nasycony Bogiem” (1. resp. I Nokturnu). Sama zaś śmierć nie była dla niego czymś strasznym, gdyż za życia ustawicznie wzdychał do niebiańskiej nagrody (3. ant. II Nokturnu), natomiast życie traktował jak „cień śmierci” (1. resp. I Nokturnu).

Po prezentacji duchowej sylwetki św. Wacława autor oficjum rymowanego przechodzi do wyłożenia nauki o śmierci i zmartwychwstaniu na przykładzie niniejszego Męczennika. Stwierdza najpierw, że przez morderstwo św. Wacława, dokonane przez jego brata Bolesława, jedynie jego ciało zostało wydane na zniszczenie, natomiast jego dusza została obdarowana wiecznym życiem w radości z Panem. Ponadto dodaje, że to zniszczenie ciała Świętego Męczennika nie jest czymś ostatecznym i skończonym, gdyż jego los będzie odmieniony. I dlatego będzie spoczywać w nadziei przyszłej chwały (1. resp. II Nokturnu). Dzień śmierci zatem, jest dniem wyrwania z upadków tego świata, dniem zbliżenia się do portu wiecznego zbawienia (3. resp. III Nokturnu), dniem zamiany życia teraźniejszego na życie wieczne (1. resp. III Nokturnu). Samo zaś męczeństwo jest niczym innym, jak przedziwną łaską Bożą (1. resp. III Nokturnu). Stąd ta triumfująca męczeńska śmierć przynosi nie tylko wielką radość tu, na ziemi, ale przede wszystkim wieczną szczęśliwość po śmierci (1. resp. II Nokturnu).

Z kolei ukazany jest św. Waćław jako nowy Abel, którego starotestamentowa postać była wyobrażeniem (2. resp. II Nokturnu). Skoro mamy takiego orędownika u Boga, powinniśmy bardzo często celebrować uroczystość ku jego czci tutaj, na ziemi, w teraźniejszości, aby w zamian za to cieszyć się razem z nim u Boga przez całą wieczność (2. resp. III Nokturnu).

Należy jeszcze zauważyć i podkreślić poprawną myśl teologiczną odnośnie do liturgii przygotowania darów ofiarnych. Głosi ona, że św. Waćław, trudząc się nad przygotowywaniem chleba i wina do Najświętszej Ofiary, sam stał się darem ofiarnym dla Chrystusa (1. ant. II Nokturnu).

Antyfony do Pieśni Najświętszej Maryi Panny („Magnificat”) w I Nieszporach i do Pieśni Zachariasza („Benedictus”) w Jutrzni (Laudes) są prośbami człowieka obarczonego grzechami o pomoc św. Waćława w osiągnięciu szczęścia niebieskiego. Natomiast antyfona do Pieśni Maryi („Magnificat”) w II Nieszporach jest dziękczynieniem złożonym Trójcy Przenajświętszej za ten Jej niezwykle dar dla nas, jakim był św. Waćław.

Niniejszy przegląd treści zawartych w oficjum rymowanym o św. Waćławie ukazuje, że z tekstów „Żywotów” (Legend) tego Świętego Męczennika wzięto jedynie te, które mówią, że ów Święty Patron trudził się, przygotowując dary ofiarne do Mszy świętej (1. ant. II Nokturnu), że noc spędzał na modlitwie, a dzień na spełnianiu dobrych uczynków (2. ant. II Nokturnu). To samo należy powiedzieć o aluzji do uczty, na której św. Waćław został zamordowany (1. resp. I Nokturny) i o samym bratobójstwie (1. resp. II Nokturnu).

W końcu trzeba dodać, że niektóre antyfony do psalmów w Matutunum (Godzina czytań) mają w swojej treści zaczerpnięte pewne fragmenty z psalmu, dla którego są przeznaczone, i w ten sposób stanowią pewne wprowadzenie do danego psalmu.

I Nokturn: Ant. 2. – z psalmu 2: *Servire Domino in timore: et exultate ei cum tremore*”

III Nokturn: Ant. 7 – z psalmu 10: *„In Domino confido: quomodo dicitis animae meae...”*

Ant. 8. – z psalmu 14: *„... Qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam”*

Ant. 9. – z psalmu 20: *Desiderium cordis eius tribuisti ei, et voluntate labiorum eius non fraudasti eum”*

Ten treściowy związek z psalmami daje się zauważyć także przy responso-riach bądź w samych wersetach responsoriów z Matutunum:

- I Nokturn: Resp. 2. i Verset: z psalmu 44: „Eructavit cor memu... propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis”
Verset po 3. resp.: z psalmu 114: „Dilexi... Placebo Domini in regione vivorum”
- II Nokturn: Verset po 4. resp.: z psalmu 15: „Propter hoc laetatum est cor meum, et exultavit lingua mea: insuper et caro mea requiescet in spe”
Verset po 6. resp.: z psalmu 115: „...pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius”
- III Nokturn: Verset po 7. resp.: z psalmu 83: „...Beati qui habitant in domu tua, Domine...”
Verset po 9. resp.: z psalmu 75.: „...Et factus est in pace locus eius: et habitatio eius in Sion”

Omawiane oficjum „Beatus vir” spotyka się głównie w kodeksach liturgicznych diecezji krakowskich. Z brewiarzy innych diecezji wymienia je tylko brewiarz gnieźnieński z 1540 r.¹⁸, i to jako dowolne do odmówienia. Najpierw bowiem w odpowiedniej rubryce o tekstach brewiarzowych na dzień św. Wacława zaznacza: „Ad matutinum per totum de communi unius martyris. Homilia Qui vult venire post me, in communi. Resp. ultimum Castus mente. Capitulum ad omnes horas – Justus si morte praeoccupatus fuerit in com. Oratio – Deus qui beati Venceslai nobilitatem. Alia omnia ut in communi” Po tej uwadze dodaje: „Qui autem voluerit dicere historia: isto modo dicit officium” I teraz dopiero wymienia odpowiednie teksty oficjum „Beatu vir”

Oficjum „Beatus vir”, cieszące się dużym powodzeniem pod koniec XIV i w XV wieku, jest jedynym oficjum w krakowskich brewiarzach drukowanych w 1. połowie XVI wieku¹⁹ na „dies Natalis” I tylko jeden ze wspomnianych wyżej brewiarzy, a mianowicie brewiarz z 1508 r., rezygnuje z niniejszego oficjum na rzecz oficjum „Adest dies laetitiae” w dniu Przeniesienia relikwii św. Wacława („dies Translationis”). Oficjum „Beatus vir”

¹⁸ Breviarium seu viaticus alme Ecclesie metropolitanae Gnesnensis. Venetiis. P Liechtenstein. VI 1540 (BohBr 2249. E XIII,338. PK 139. PGD 45) – dalej: BrevGnesn 1540.

¹⁹ Liber horarum canonicarum secundum veram rubricam siue notulam ecclesie Cracoviensis. Cracoviae. J. Haller. 1507/8 (BohBr 2184. W 2054. E XXI,257/8 Pol. Typ. IV 24. BO 237) – dalej: BrevCrac 1508; Breviarium secundum ritum insignis Ecclesie Cracoviensis noviter emendatum. Venetiis. P Liechtenstein. VIII 1538 (BohBr 2247 W 2038. E XIII,337 BO 238) – dalej: BrevCrac 1538.

jest mniej zróżnicowane od oficjum „Ades dies laetitiae” Nie spotyka się w nim tak wielkiej swobody w zamianie antyfon w „Magnificat” w I i II Nieszporach oraz antyfony do „Beneductus” w Laudes. Jedynym wyjątkiem w zakresie antyfon jest brewiarz z około 1443 r.²⁰, który tylko kommemoruje św. Waćława w II Nieszporach Przeniesienia relikwii św. Stanisława („Translatio sancti Stanislai”) i używa wówczas antyfony „Corde et lingua”

Druga rozbieżność w stosowaniu oficjum „Beatus vir”, spotykana w brewiarzach, dotyczy wykorzystania antyfon do psalmów. Brewiarz z 1390/1400 r.²¹ w I Nieszporach korzysta tylko z jednej antyfony do psalmów: „Beatus vir qui suffert...” Natomiast w II Nieszporach jedne kodeksy²² korzystają z antyfon do psalmów wziętych z Laudes, a inne²³ z antyfon „Commune unius Martyris”

Należy jeszcze wymienić pewne odrębności od oficjum „Beatus vir” spotykane w antyfonarzach. Antyfonarz krakowski z ok. 1320 r.²⁴ wymienia w II Nieszporach własne responsorium: „Beatus martyr Wenceslaus”, a antyfonarz z kolegiaty kieleckiej z XV/XVI wieku (1475)²⁵ ma oprócz inwatorium „Gemina corona”, charakterystycznego dla omawianego oficjum, dopisane jeszcze drugie, wzięte z oficjum „Ades dies laetitiae”: „Jubilemus Regi coeli” Druga odrębność antyfonarza kieleckiego to poszerzenie tekstu ostatniego responsorium w III nokturnie: „Custus mente triplex tulit” o dalsze słowa: „preses miles Wenceslaus / dux Bohemie gentis / fide firmus et sincerus consolator et adiutor / mucrone cesus pro quo tulit premium. W Melle fluens, cadens, rubens, / Wenceslaus fit praeclarus”

I to są już wszystkie odrębności, jakie występują w księgach przedtrydenckich zawierających oficjum rymowane „Beatus vir qui suffert tentationem”

Brewiarze krakowskie, korzystając z omawianego oficjum, zasadniczo przeznaczały go zarówno na święto wrześniowe („dies Natalis”), jak i na święto marcowe („dies Translationis”). Wyjątek stanowią dwa brewiarze

²⁰ BJ rkps 1258: Breviarium Cracoviense z ok. 1443. Kolegiata św. Floriana (używany w kościele parafialnym w Olkuszu – dalej: BJ 1258.

²¹ KrKap rkps 32: Breviarium Cracoviense z 1390/1400 r. – dalej: KrKap 32.

²² KrCzart 2780; BrevCrac 1508; BrevCrac 1538.

²³ BJ rkps 1255: Breviarium Cracoviense z 1399/1405 r. – kolegiata św. Floriana – dalej: BJ 1255; Kraków, Biblioteka OO. Paulinów na Skałce (KrPaul) rkps B.18: Breviarium Cracoviense z 1436/69, wł. Jakuba z Książa? – dalej: KrPaul B. 18.

²⁴ KrKap 52.

²⁵ Kielce, Biblioteka Seminarium Duchownego (KielSem) rkps RL-7 – dalej: KielSem RL-7.

krakowskie z około 1500²⁶ i 1508 r.²⁷, które na „dies Natalis” mają oficjum „Beatus vir”, a na „dies Translationis” – „Ades dies laetitiae” Taką samą praktykę potwierdzają księgi liturgiczne ze Śląska²⁸, Włocławska²⁹, Poznań³⁰, Przemyśla³¹ i Gniezna³²

W „Officia propria” z 1596 r. nie znalazły się żadne teksty omawianego oficjum rymowanego „Beatus vir” Odpowiednia rubryka umieszczona przy oficjum św. Wacława mówi wprost, aby w doborze tekstów korzystać z „Commune unius martyris”³³

W obecnej Liturgii Godzin dzień ku czci św. Wacława męczennika ma rangę tylko wspomnienia obowiązkowego, które obchodzi się jedynie we wrześniu (28 IX), czyli „dies Natalis” Wykorzystuje się wówczas teksty wspólne o jednym męczenniku, a z tekstów własnych dawny Patron Polski ma jedynie drugie czytanie wraz z responsorium w Godzinie czytań oraz modlitwę.

Oficjum rymowane „Beatus vir qui suffert tentationem” zostało ułożone dla katedry krakowskiej, noszącej wezwanie św. Wacława. Breviarz krakowski, datowany na lata 1254/67 i 1320/94³⁴, nie zna jeszcze tego oficjum rymowanego. Pierwszą księgą, w której niniejsze oficjum już jest obecne,

²⁶ KrCzart 2780.

²⁷ BrevCrac 1508.

²⁸ Por. H. Sobczko. *Kult liturgiczny św. Wacława na Śląsku w świetle rękopisów liturgicznych*. Lublin 1965 s. 83-85 (mps Archiwum KUL); druk cząstkowy: „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 14:1967 z.4 s. 55-81; ponadto: Kraków, Biblioteka OO. Dominikanów (KrDom) rkps XV 41: Breviarium Wratislaviense z 1. poł. XV wieku; Breviarium Wratislaviense. Strassburg, Jo. Gruniger z ok. 1485 (IP 1291) – dalej: BrevWrat 1485 (na Śląsku dość często na dzień Translacji brano oficjum „De uno martyre”); Breviarium Wratislaviense. Wenezja (potius Nurburg, Ge. Stuchs), 17 VIII 1499 (IP 1292) – dalej: BrevWrat 1499; Viaticum Wratislaviensis ecclesiae. Venetiis. P. Lichtenstein. 28 VII 1501 (BohBr 2880, E XIII,338 i XXXII,423) – dalej: BrevWrat 1501.

²⁹ Breviarium ecclesie Vladislaviensis. Cracoviae. H. Vietor. II 1543 (BohBr 2884/5. W 2216. E XIII,338: IV,241: XXIV D.X) – dalej: BrevVlad 1543.

³⁰ Viaticum Posnaniense. Lugduni. M. Lescuyer. 13 XI 1513 (BohBr 2593. E XXXII,422) – dalej: BrevPosn 1513.

³¹ KielSem rkps 5: Breviarium Premisliense (vel Cracoviense) z XV w. – dalej: BrevPrem XV w.

³² Breviarium seu viaticus alme Ecclesie metropolitane Gnesnensis. Venetiis. P. Lichtenstein. VI 1540 (BohBr 2249. E XIII,338. PK 139. FGD 45) – dalej: BrevGnesn 1540.

³³ Officia Propria Patronorum Provinciae Poloniae. Per Rev. Stanislaum Socolovium... edita. Cracoviae. Officina Lazarii 1596 (W 1834. E XXIX, 17 I VIII,102. PK 1025) – dalej: OffPropria 1596.

³⁴ Breviarium Cracoviense 1254/67 i 1320/94 rok – dalej: KrKap rkps 33.

jest antyfonarz krakowski z około 1320 r.³⁵ Wziąwszy pod uwagę fakt, że również katedra pod wezwaniem św. Waćława w Ołomuńcu właśnie na początku XIV wieku miała własne oficjum rymowane o swoim Patronie, to należy przypuszczać, że przy ustalaniu czasu powstania oficjum rymowanego katedry krakowskiej „Beatus vir” nie można wyjść poza początek wieku XIV. Przypuszczalnie właśnie na początku XIV wieku w środowiskach katedralnych była tendencja do tworzenia własnych oficjów rymowanych o swoich patronach, aby nie korzystać z oficjów zakonnych. Być może, że dodatkowym czynnikiem mobilizującym Kraków do skomponowania własnego oficjum rymowanego o Patronie bazyliki krakowskiej była także miniona „epoka Waćławów” w Polsce, nastawiająca z pewnością negatywnie Polaków do wszystkiego, co wiązało się z Czechami.

Oficjum rymowane „Beatus vir”, jak to już zostało wcześniej zaprezentowane, jest bardzo ubogie. Oficjum to bowiem nie tylko, że w antyfonach do psalmów w Nieszporach korzysta z tekstów komunału, to jeszcze w dodatku podaje teksty bardzo krótkie, nierozwinięte, w antyfonach do psalmów w Laudes, a w antyfonach i responsoriach Matutinum wymienia bardzo mało szczegółów z życia św. Waćława, ograniczając się jedynie do podania cnót ogólnych, typowych dla świętego z wieków średnich. Ponadto bierze w II Nieszporach responsorium i antyfonę do „Magnificat” z tekstów czeskich. To wszystko świadczy, że autor niniejszego oficjum rymowanego, związany ze środowiskiem katedry krakowskiej, albo nie znał szczegółów z życia św. Waćława, albo znając je, nie potrafił im nadać formy tekstów rymowanych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że omawiane oficjum rymowane o św. Waćławie „Beatus vir, qui suffert tentationem”, jako twórczość oryginalna, polskiego pochodzenia, skomponowane najprawdopodobniej w środowisku krakowskim, dowodzi, jak wielkim kultem cieszył się w naszym kraju św. Waćław, jeden z czterech główny patronów Polski. Oficjum „Beatus vir” nie było jeszcze do tej pory publikowane. Stąd wydobyć niniejszego oficjum z przedtrydenckich ksiąg liturgicznych i opublikowanie niniejszej twórczości poetyckiej powinno stanowić ocalenie od zapomnienia dorobku naszej polskiej kultury i pobożności chrześcijańskiej.

³⁵ Antiphonarium Cracoviense de Sanctis z około 1320 r. – KrKap rkps 52.

BIBLIOGRAFIA

- Cebulka J.: Początki chrześcijaństwa na Morawach. Przeł. M. Erhardt i C. Piernikarski. Warszawa 1967.
- Długosz T. Życie liturgiczne w Krakowie za czasów królowej Jadwigi. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 13:1960 z. 5 s. 461-468.
- Dunin-Wąsowicz T. Kultury świętych w Polsce w X wieku. W: Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej. Praca zbiorowa poświęcona pamięci T. Manteuffla. Red. J. Powiat [i inni]. Warszawa 1972 s. 61-79.
- Dvornik F.: Żywot świętego Wacława. Na pamiątkę tysiąclecia jego śmierci męczeńskiej. Praga 1929.
- Wojciechowski T. Kościół katedralny w Krakowie. Kraków 1900.

THE KRAKÓW RHYMED OFFICE ON ST. WENCESLAUS
 “BEATUS VIR QUI SUFFERT TENTATIONEM”
 AS A MANIFESTATION OF HIS CULT

Summary

The paper presents the rhymed office devoted to one of the main four patrons of Poland – St. Wenceslaus: “Beatus vir qui suffert tentationem.” The principal rhymed verses, antiphonies and responsories in three nocturnes, speak first about the spiritual attributes of the saint Martyr, showing him as a great ascetic and listing the virtues and mortification that he practised. Then the author of the office, following the example of the Czech prince, teaches about death and resurrection, things that fill us with truly Christian hope.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: antyfona, brewiarz, nokturn, oficjum rymowane, psalm, werset.

Key words: antiphony, breviary, nocturne, rhymed office, psalm, verse.